

Ылам ыйын

Үлэ уонна эйэ

бырааһынньыгынан!

Үлэнэн туох бары кэмнэнэр,

Үлэттэн дьол-соргу тарҕанар.

*Таатта улууһуттан Үлэ Кыһыл Знамята,
Үлэ Албан аата
орденнар кавалердара*

Таатта улууһуттан Үлэ Кыһыл Знамята, Үлэ Албан аата орденнар кавалердара / Таатта улуунун библиотекаларын кииннэммит ситимэ. Ытык Күөл киин библиотеката ; хомуйан онордо С. Т. Кычкина ; редактордар: У. И. Заболоцкая, Е. И. Шестакова. – Ытык Күөл : [и.с.], 2023. – 81 с.

КИИРИИ ТЫЛ

Саха Республикатыгар биллэриллибит Үлэ сылынан “Таатта улууһуттан Үлэ Кыһыл Знамята, Үлэ Албан аата орденнар кавалердара” библиографическай справочник ССРС норуотун хаһаайыстыбатыгар үтүөлэрин иһин Үлэ Кыһыл Знамята, Үлэ Албан аата орденнарынан наҕараадалааммыт чулуу дьоммут олохторун, үлэлэрин сырдатар сыаллаах оноһулунна.

Ыйынныкка дьон биографията алфавит, библиографията хронология бэрээдэгинэн Үлэ Кыһыл Знамята орден кавалердара уонна Үлэ Албан аата орден кавалердара диэн наарданан киирдэ.

Биирдиилээн дьон библиографияларыгар бастаан кинилэр үлэлэрэ, айымньылары, онтон олохторун уонна үлэлэрин туһунан литература хронология бэрээдэгинэн бэрилиннэ. Докумуоннар көрүҥнэринэн, сахалыы уонна нууччалыы тылынан наарданнылар.

Библиографическай суруйуулар ГОСТ Р7.0.100-2018 “Библиографическая запись. Библиографическое описание документа. Общие требования и правила составления”, ГОСТ 7.0.12-2011 “Библиографическая запись. Сокращение слов и словосочетаний на русском языке. Общие требования и правила” стандартарга олобуран оноһулуннулар.

Библиографическай справочник матырыяал толору хабыллыбытын мэктиэлээбэт.

Уус-Амма нэһилиэгиттэн
Үлэ Кыһыл Знамята,
Үлэ Албан аата
орденнар кавалердара

МОРДИНОВ АВКСЕНТИЙ ЕГОРОВИЧ (1910-1993)

Саха бастакы бөлүһүөгэ, профессор А.Е. Мординов Ботурускай улуус Уус-Амма нэһилиэгэр дьаданы дьиэ кэргэннэ төрөөбүтэ. Тобус сааһыгар Чычымах начальнай оскуолатыгар киирбитэ, салгыы Чөркөөх 7 кылаастаах оскуолатыгар үөрэммитэ.

1927-1930 сс. Дьокуускайга педагогическай техникумна үөрэнэ сылдьан, "Эдэр бассабыык" хаһыакка эппиэттиир сэкирэтээринэн үлэлээбитэ.

А.Е. Мординов 1930с. Москваҕа А.С. Бубнов аатынан (кэлин В.И. Ленин аатынан) пединститутка киирбитэ. Үһүс куурустан философия, литература уонна история институтугар көспүтэ. 1934 с. институту ситиһиилээхтик үөрэнэн бүтэрбитэ. Ол кэмтэн ыла Дьокуускайдааҕы пединститутка, онтон университетка философияны үөрэппитэ. Маны сэргэ 1936-1938 сс. Тыл уонна культура институтугар ученай-сэкирэтээринэн уонна "Кыым" хаһыат сотруднигынан

үлэлээбитэ. 1944-1948сс. - Дьокуускайдаагы пединститут директорын солбуйааччы, марксизм-ленинизм кафедратын сэбиэдиссэйэ.

1956-1959сс. Саха госуниверситетыгар ректордаабыта, философия кафедратыгар сэбиэдиссэйдээбитэ. 1959-1993сс. - философия уонна научнай коммунизм кафедраларын сэбиэдиссэйэ, научнай коммунизм кафедратын сэбиэдиссэйэ, социология кафедратын профессора.

Кини Саха сиринээҕи "Билии" общественны төрүттээбитэ, уһулуччулаах лектор, пропагандист, талааннаах тылбаасчыт, публицист, редактор, суруналыыс этэ.

Авксентий Егорович П.А. Ойуунускай аатын чөлүгэр түһэриигэ, айар уонна общественной үлэтин үөрэтиигэ улахан кылаатын киллэрбитэ. 1963с., 1973с. Платон Алексеевич туһунан 7 ыстатыйаны бэчээттэпитэ.

1947, 1959сс. Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин депутатынан талыллыбыта.

РСФСР, Саха АССР наукаларын үтүөлээх деятелэ, икки Үлэ Кыһыл Знамята, "Бочуот Знага" орденнар кавалердара. П.А. Ойуунускай аатынан Саха Республикатын Государственной бириэмийэтин лауреата. Таатта улууһун бочуоттаах гражданина.

А.Е. Мординов аата Таатта улууһун гимназиятыгар, Ытык Күөл, Харбалаах уулуссаларыгар ингэриллибитэ. 2011 с. Хотугулуу-Илинги федеральной университет иннигэр кини аатынан сквер аһыллыбыта, пааматынньык турбута.

*"Аартыгы арыяаччылар" кинигэттэн. – Ытык Күөл,
2012 с. – С. 90-93.*

ЛИТЕРАТУРА

Избранные труды : в 2-х томах / Авксентий Мординов ; составитель Е. М. Махаров [и др.] ; ГОУ ВПО "Якутский государственный университет им. М. К. Аммосова", Кафедра философии. – Якутск : Бичик.

Т. 1. – 2009. – 416 с.

Т. 2. – 2010. – 368 с.

Олобун, үлэтин туһунан

Саха бастакы учуонай-бөлүһүөгэ : РСФСР наукаларын үтүөлээх деятелэ, П. А. Ойуунускай аатынан Саха Республикатын Государственной премиятын лауреата, философскай наука доктора, профессор Авксентий Егорович Мординов туһунан дакылааттар уонна ахтыылар / М. К. Аммосов аатынан Саха государственной университета ; [научнай редактор

А. Г. Новиков]. – Дьокуускай : Полиграфист, 1996. – 80 с. – (Первые мординовские чтения).

***

Попов, Б. Н. Авксентий Мординов / Академия наук Республики Саха (Якутия), Якутский государственный университет им. М. К. Аммосова ; Б. Н. Попов. – Якутск : Бичик, 2002. – 224 с. – (Выдающиеся люди республики).

***

Ини-бии Мординовтар : Харбалаахтаабы олохтоох музей матырыйаалларынан / [хомуйан, түмэн онордулар: С. А. Попов-Сэмэн Тумат, И. В. Мигалкин]. – Дьокуускай : Бичик, 2006. – 160 с. : ил.

***

Авксентий Егорович Мординов // Саха саарыннара / [составители: Л. Г. Николаев, А. Г. Николаев, Э. Ф. Данилов]. – Дьокуускай, 1998. – С. 166-168.

Харбалаах : Таатта улууһа. – Дьокуускай : Бичик, 2005. – 453 с. – ("Саха сирин нэһилиэктэрэ" серия). – *Иһинээбүттэн: Буор дьыэ ыраас хонноххо олорбуттар*. – С. 8 ; *Буор дьыэ*. – С. 15-16 ; *Үс бырааттыы саха саарыннара - Мординовтар / К. С. Чиряев*. – С. 31-35 ; *Улахан учуонай, сүдү талаан, ахсаабат эрчим / Н. Львов*. – С. 37-39.

Чычымах : Таатта улууһа, Амма нэһилиэгэ. – Дьокуускай : Бичик, 2002. – 213 с. – *Иһинээбүттэн: Сарайдаах*. – С. 25-26 ; 58 ; *Мординов Авксентий Егорович*. – С. 167-168.

***

Артемьев, Г. Философскай көрүүлэргэ олук уурбута / Георгий Артемьев // Чолбон. – 2010. – № 3. – С. 65-68.

Борисов, И. Бастакылартан бастакылары / Иван Борисов // Чолбон. – 2010. – № 3. – С. 68-75.

***

Мординов, Н. Е. Өссүөннэ быраатым / Н. Е. Мординов // Кыым. – 1927. – Атырдьах ыйын 18 к.

Петров, В. Бөдөн ученай, төлөһөнөөх пропагандист / В. Петров // Кыым. – 1980. – Олунньу 23 к.

Федоров, М. Биһиги профессорбыт : Профессор А. Е. Мординов 80 сааһын туолла / М. Федоров // Кыым. – 1990. – Олунньу 22 к.

Алексеев, М. Ыйааба буоллаба... : [А. Е. Мординов туһунан ахтыылар] / Михаил Алексеев-Дапсы // Саха сирэ. – 1993. – Сэтинньи 11 к.

Попов, Б. Дууһаны чочуйааччы, өйү-санааны диринэтээччи / Борис Попов // Саха сирэ. – 1993. – Сэтинньи 11 к.

Львов, Н. Улахан учуонай, сүдү талаан, ахсаабат эрчим / Н. Львов // Таатта. – 1999. – Алтынньы 7 к.

Татаринов, С. Бастакы ректор / С. Татаринов // Таатта. – 1999. – Алтынньы 26 к.

Мординов, Т. Айылҕа маанылаах оҕото этэ : [ахтыы] / Т. Мординов // Таатта. – 2000. – Олунньу 24 к.

Дьячковская, К. "Кини кырдыга күүстээбэр эрэнэрэ" / суруйда Татьяна Маркова // Саха сирэ. – 2000. – Кулун тутар 1 к.

Винокуров, Е. Саха философияҕа оскуолатын төрүттээччи / Егор Винокуров // Таатта. – 2009. – Олунньу 20 к.

Винокуров, Е. Авксентий Егорович Мординов туһунан аҕыйах тыл / Егор Винокуров // Таатта. – 2009. – Балаҕан ыйын 22 к.

Софронова, Е. "Бар дьонум, үтүөнү эрэ үксэтэ сатаан" : улуу учуонай, бөлүһүөк олобун тihэх күннэриттэн / Елена Софронова // Саха сирэ. – 2009. – Ахсынньы 11 к.

Михайлов, В. Д. Үтүө аата үс үйэни удьуордуо... / В. Д. Михайлов // Ил Түмэн. – 2010. – Олунньу 12 к.

Дьячковская, К. Барҕа баай, сүдү кылаат, нэһилиэстибэ / Ким Дьячковская-Анаарар // Ил Түмэн. – 2010. – Кулун тутар 12 к.

***

Дмитриев, С. Труженик науки / С. Дмитриев, Е. Попов // Социалистическая Якутия. – 1980. – 23 февраля.

Борисов, И. Ученый, педагог : (к 75-летию со дня рождения А. Е. Мординова) / И. Борисов // Социалистическая Якутия. – 1985. – 22 марта.

Колбасина, М. Первый доктор философии / Марина Колбасина // Якутия. – 2009. – 26 ноября.

Винокуров, Е. В неустанных поисках истины / Е. Г. Винокуров // Полярная звезда. – 2010. – № 3. – С. 48-51.

***

Мординов Авксентий Егорович // Аартыгы арыяаччылар : биобиблиографической справочник / "Таатта" хаһыат редакцията АТ, И. А. Аргунов аатынан Таатта улууһун киин библиотеката ; хомуйан онордулар: Т. Д. Бочорукова [уо.д.а.]. – Ытык Күөл, 2012. – С. 90-93.

Мординов Авксентий Егорович // Таатта улууһун бочуоттаах гражданиннара : биографической ыйынньык / кинигэ идеятын ааптара А. К. Посельская ; хомуйан онордулар: Е. И. Софронова, Н. С. Иовлев. – Ытык Күөл, 2015. – С. 59.

Мординов Авксентий Егорович // Таатта - 2020 : ытык-бэлиэ күннэр :

[биобиблиографической справочник] / "Таатта улууһа" муниципальной оройуон, Тааттатаабы кииннэммит библиотека ситимэ, Ытык Күөл киин библиотеката, Таатта улуунун кыраайы үөрэтээччилэрин көнгүл түмсүүтэ ; хомуйан онордо Т. И. Павлова ; редактордар: С. Т. Кычкина, Е. И. Шестакова ; Тааттатаабы муниципальной архыып сэбиэдиссэйэ Л. П. Слепцова матырыйааллара туһанылыннылар ; кинигэ тахсарыгар эппиэттээх А. К. Билокина. – Ытык Күөл, 2020. – С. 16-19.

***

Лауреат Государственной премии имени П. А. Ойунского А. Е. Мординов : биобиблиографический указатель / Национальная библиотека Республики Саха (Якутия) ; [составители: В. Н. Павлова, Л. С. Алебастрова]. – Якутск : Сахаполиграфиздат, 1995. – 104 с. – Библиография: 355 назв.

Мординов Авксентий Егорович : (23.02.1910-01.11.1993) // Энциклопедия Якутии / Якутский научный центр Сибирского отделения Российской Академии наук ; Академия наук Республики Саха (Якутия) ; ООО "Якутская энциклопедия" ; главный редактор Ф. Г. Сафронов. – М., 2000. – С. 358.

Мординов Авксентий Егорович // Трудовая слава Якутии : почетные граждане Республики Саха (Якутия), городов и улусов / Правительство РС (Я) ; авторы-составители: М. П. Габышев, К. Е. Павлов. – Якутск, 2003. – Т. 1. – С. 349.

Попов, Б. Н. Мординов Авксентий Егорович / Б. Н. Попов // Якуты : легендарные и исторические личности / Академия наук Республики Саха (Якутия), Институт гуманитарных исследований ; [ответственный редактор В. Н. Иванов]. – Якутск, 2005. – С. 208-222.

Мординов Авксентий Егорович // Избранные народом : делегаты Всеякутского съезда Советов, члены ЯЦИК, депутаты Верховного Совета ЯАССР, РСФСР, СССР, народные депутаты Верховного Совета ЯАССР, ЯССР, РС (Я), народные депутаты РСФСР, РФ, СССР, народные депутаты Государственного Собрания (Ил Түмэн) РС (Я), народные депутаты Республики Саха (Якутия), члены Совета Федерации ФС РФ, депутаты Государственной Думы ФС РФ. 1922-2008. / Государственное Собрание (Ил Түмэн) Республики Саха (Якутия) ; авторы составители: А. Н. Жирков [и др.]. – Якутск, 2009. – С. 100 ; 193.

Якутия-2010 : календарь знаменательный и памятных дат / Национальная библиотека Республики Саха (Якутия), Центр национальной и краеведческой библиографии, отделение ретроспективной национальной и краеведческой библиографии ; [составитель Л. Г. Федорова ; редактор Т. С. Максимова]. – Якутск : Бичик, 2010. – С. 40-44.

ПРОТОПОПОВ СЕРГЕЙ ЕГОРОВИЧ
(1920-2006)

1920 с. балаҕан ыйын 24 күнүгэр Соҕууйга төрөөбүтэ.

1936 сыллаахха Кириэс-Халдыайыга үс сыл үөрэнэн 7 кылааһы бүтэрбитэ.

Онтон холкуоска үлэлээбитэ. 1940 сыллаахха Дальстройга Хаандыгаҕа үлэлээбитэ. Сайынын окко, кыһынын оттор мас соҕотуопкалааһыныгар биир сыл үлэлээбитэ. Онтон холкуоска үлэҕэ киирбитэ. 1942 сыллаахха кыладыапсыктаабыта. 1943 сыллаахтан үлэ фронугар «Уус-Амма» диэн балык артыалыгар сэрии бүтүөр диэри

үлэлээбитэ.

Сэрии кэнниттэн 1946 сыллаахха хонуу биригэдьиirinэн биэс сыл, онтон пиэрмэ сэбиэдиссэинэн 1956 сылга диэри биэс сыл кэринэ үлэлээбитэ. 1958-1987сс. сопхуоска оробуочайдаабыта.

1971 сыллаахха Үлэ Кыһыл Знамята орденынан наҕараадалааммыта.

ЛИТЕРАТУРА

Үлэ Кыһыл знамята орденнаах // Үтүө мааны дьоммут олохторуттан үлэһит дьону үйэтитэн / хомуйан онордулар: А. И. Маркова, Г. М. Попова. – Дьокуускай, 2011. – С. 46-47.

ФЕДОРОВА МАРФА МИХАЙЛОВНА (1912-1980)

Марфа Михайловна 1912 с. балаҗан ыйын 5 күнүгэр Томпо Сырдаабытыгар дьаданы бааһынай кэргэнигэр төрөөбүтэ. Аҕата Михаил Петрович Колодезников - Алаады Мэхээлэ олонхоһут, мас, тимир ууһа этэ. Ийэтэ Марфа Михайловна Аргунова 39 саастааҕар ыалдьан өлбүт. Марфа 6 бииргэ төрөөбүттэриттэн улаханнара. Марфа 18 сааһын туолбутун кэннэ, Уус-Амма Уодайын олохтооҕор Федоров Кузьма Константиновичка кэргэн тахсан көһөн кэлбитэ. “Уодай күүһэ” холкуоска ыанньыксытынан үлэлээбитэ. Сэрии кэмигэр 1942 с. пиэrmэ сэбиэdisсэийинэн 2 сыл үлэлээбитэ. 1943-1944 сылларга үүт астааччынан, бостуугунан, ыанньыксытынан үлэлээбитэ. Бурдук быһааччы, от охсооччу туйгуна. Кини күннэ сиэrpэнэн 25 суотай бурдугу быһара, 125 түүтэххэ тийэ баайара, икки оҕуска 350 бугулу күннэ угара.

Марфа Михайловна үчүгэй үлэhit буолан элбэх наҕараадалааҕа. 1957 с. Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин Бочуотунай грамотатынан, 1966 с. Үлэ Кыһыл Знамята орденынан наҕараадаламмыта. 1958 с. Бүтүн Союзтааҕы тыа хаһаайыстыбатын быыстапкатыгар кыттыбыта. 1941 сыл сайыныгар итинник чизскэ тиксэн баран, сэрии буолан барбакка хаалбыта.

1960 сыллаахха ССКП кэkkэтигэр киирбитэ. Хас да төгүл партия райкомун пленумун чилиэнинэн, оройуон, нэһилиэк сэбиэттэрин депутатынан быыбардаммыта.

ЛИТЕРАТУРА

Бястинов-Дьулурба, Г. П. Тыыл хорсун үлэлээх кыһа этэ / Г. П. Бястинов // Уус-Амма : (нэһилиэк олобун, дьонун-сэргэтин туһунан кэпсиир кинигэ) / Бястинов Г. П. - Дьулурба. – Дьокуускай, 2000. – С. 89-90.
"Үлэ Кыһыл Знамята" орденнаах // Үтүө мааны дьоммут олохторут-

тан үлэһит дьону үйэтитэн / хомуйан онордулар: А. И. Маркова, Г. М. Попова. – Дьокуускай, 2011. – С. 223.

Түөрт депутаты үүннэрбит нэһилиэк : [М. М. Федорова ахтыллар] // Үлэнэн үйэтитиллибиттэр / Г. М. Артемьев ; редактор И. В. Борисов. – Ытык Күөл, 2017. – С. 142.

***

Уус-Амма нэһилиэгэ үйэлээх үбүлүөй сылыгар // Талба Таатта : (улуус олобун, историятын сырдатар сурунаал). – Ытык Күөл. – 2013. – № 5. – С. 10.

***

Федорова Марфа Михайловна // Кыайы кынаттаах Албан аат – тыыннаах : [4 кинигэлээх] / хомуйан онордо С. И. Беркина ; редактор И. А. Сивцева. – Ытык Күөл, 2015. – Т. 2. – С. 629.

ФЕДОСЕЕВА ЕВДОКИЯ ИННОКЕНТЬЕВНА
(1929-1996)

Таатта оройуонугар Уус Амма нэһилиэгэр төрөөбүтэ. 16 сааһыгар «Ньургуһун» холкуос чилиэнэ буолбута уонна онтон ыла 40 сылтан ордук кэмнэ быыстала суох сүөһү иитиитигэр үлэлээбитэ. 9-с пятилеткаҕа хас биирдии ынабыттан 2400 кг үүтү ыан оройуонна бастын көрдөрүүнү олохтообута. Кини салайар «50 лет ЯАССР» пиэрмэтэ 1973 сыллаахха хас биирдии ынахтан 2053 киилэ үүтү ыан, 9-с пятилетка былаанын 4 сыл 6 ый иһигэр толорон, оройуонна кыайыылаабынан тахсыбыта.

Наҕараадата: Үлэ Кыһыл Знамята орден, «1941-1945 сс. Аҕа дойду сэриитигэр килбиэннээх үлэтин иһин», «В.И. Ленин төрөөбүтэ 100 сылынан килбиэннээх үлэтин иһин» мэтээллэр, «Саха АССР бастын ыан-ныксыта» бэлиэ, Улуу Кыайыы үбүлүөйдээх сылларын мэтээллэрэ. Саха АССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

*“Кыайыы кынаттаах Албан аат - тыыннаах”
книгэттэн.— Ытык Күөл, 2015. — Т. 2. — С. 427.*

ЛИТЕРАТУРА

2000 киилэ иһин куоталаһыабын / Е. Федосеева, А. Аргунова // Коммунист. — 1973. — Кулун тутар 6 к.

***

1972 сылга социалистической куоталаһыы кыайыылаахтара // Харбалаах : Таатта улууһа / хомуйан онордулар, бэчээккэ бэлэмнээтилэр: Г. П. Бястинов, В. В. Блахирова. — Дьокуускай, 2005. — С. 86-87.

Федосеева Евдокия Иннокентьевна // Харбалаах тырымнас уоттара / хомуйан онордулар: В. В. Блахирова [у.д.а.]. — Дьокуускай, 2013. — С. 38.

***

Федосеева Евдокия Иннокентьевна// Кыайыы кынаттаах Албан аат — тыыннаах : [4 кинигэлээх] / хомуйан онордо С. И. Беркина ; редактор И. А. Сивцева. — Ытык Күөл, 2015. — Т. 2. — С. 42.

БОЛЬШАКОВ АФАНАСИЙ ЛУКИЧ

(1924-2012)

Афанасий Лукич Большаков 1949 с. тохсунньу 18 күнүгэр Томпо оройуонун Мэнэ Алдан бөһүөлэгэр төрөөбүтэ. 1966 с. Чымынаайы аҕыс кылаастаах оскуолатын үөрэнэн бүтэрбитэ. Онтон Дьокуускайга СПТУ-1 үөрэнэн суоппар куурсун бүтэрбитэ уонна сопхуоһугар кэлэн ГАЗ-51 массыынаҕа үлэлээбитэ. Ол сылдьан Советскай Армия кэккэтигэр ыңгырыллан, УАЗ-452 массыынаҕа сылдьар. Онно III кылаастаах суоппар буолар. Армияттан кэлээт эмиэ совхуоһугар суоппарынан үлэлээбитинэн барар.

1972 с. 85 тыһыынча т/км. онорон, сопхуоһугар аан бастаан 3 миэстэ буолбута. Ити кэмнэ суоппар быһыытынан оройуонна, республикаҕа кизэнник аатырбыт С.Н.Охотин кэнниттэн Афанасий Лукич социалистической куоталаһыыга 2 миэстэ буолара. 1974 с. II кылаастаах, 1976с. I кылаастаах суоппар буолбута. 1975 с. «1974 с. социалистической куоталаһыы кыайыылааҕа» бэлиэнэн наҕараадаламмыта уонна «Коммунистической үлэ ударнига» ааты ылбыта. Онтон 1976 с. «Онус пятилетка ударнига» бэлиэнэн наҕараадаламмыта. Онус пятилетка уастыгар 599 тыһыынча т/км. онорон сороктаабын 1 мөлүйүүн 85 тыһыынча т/км. толорбута. Афанасий Лукич ити курдук оройуон чулуу суоппара С.Н.Охотин эстафетатын эрэллээх илиитигэр ылбыта. Уон биирис пятилетка бастакы сылыгар ЗИЛ-133 массыынаҕа олорбута. Ити массыына көлүөһэлэрэ сындылбалаах уһун айан суолларын эргичийэ сүүрбүтэ. Кини сыл ахсын көрдөрүүтүн улам тупсаран, 1983 с. түмүгүнэн 326.491

т/км. үлэни толорон оройуонна Яков Луковцев олохтообут рекордун уонтан тахса тыһыынча т/км. аһаран, оройуон рекордсмен-чемпионун аатын ылбыта.

Афанасий Лукич сопхуонугар, оройуонугар хас да төгүл чемпионнаабытын таһынан, 1985 уонна 1987 сылларга республикаҕа 1 миэстэлэри ылаттаабыта. 1985 сылтан 1988 сылга дылы Харбалаах бөһүөлэгэр көһөн олорон «Камаз» массыынаҕа үлэлээбитэ. Онтон 1987 сыллаахха «Камаз» массыына биир т/км үлэни толорбутун 278 лиитирэ уматыгы кэмчилээбитин иһин оройуонна 1 миэстэни ылбыта. Бу сыл «Коммунизм» сопхуос аатыттан 4 киһи Монголияҕа баран кэлбиттэрэ. 1988с. Чымынаайыга көһөн кэлэн «ЗИЛ» массыына ылан суол оноруутугар биригэдьиirinэн үлэлээбитэ. 21 км. усталаах гравий кутаннар Чымынаайы-Харбалаах суолун онорбуттара. Чымынаайы ис-тас суолун, Чабара муостатын, Харбалаах, Чычымах дэриэбинэтин иһин, Ытык Күөллүүр суолу көнө, массыына аасыһарыгар киэн гына, ардахха алдьамматын курдук онорбуттара.

А. Большаков 11 төгүл Таатта оройуонун, 3 төгүл республика чемпион-суоппара. 1974-1980 сс. социалистической куталаһы кыайылааҕа, IX, X, XI пятилеткалар ударниктара. 1981с. «Молодой гвардеец пятилетки», «Ударник коммунистического труда» бэлиэлэринэн, 1986 с. Үлэ албан аата III степеннээх орденынан наҕараадаламмыта. 1996 с. “СР ноуот хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ” аат ингэриллибитэ.

ЛИТЕРАТУРА

Чемпион суоппар // Үтүө мааны дьоммут олохторуттан үлэһит дьону үйэтитэн / хомуйан онордулар: А. И. Маркова, Г. М. Попова. – Дьокуускай, 2011. – С. 230.

Бястинов, Д. П. Ыкса доборум - айылҕаттан айдарылаах суоппар // «Коммунизм» сопхуос суоппардара / хомуйан онордулар: П. С. Васильев, Н. Н. Акимов. – Дьокуускай, 2013. – С. 66-71.

***

Прокопьева, М. П. Эрэлбит - эдэрдэргэ / М. П. Прокопьева // Таатта. – 2010. – Алтынны 15 к.

***

Большаков Афанасий Лукич // Трудовая слава Якутии : Почетные граждане Республики Саха (Якутия), городов и улусов / Правительство Республики Саха (Якутия) ; авторы-составители: М. П. Габышев, К. Е. Павлов. – Якутск, 2006. – Т. 2. – С. 248.

ПРОТОПОПОВА КАПИТАЛИНА АЛЕКСАНДРОВНА
(1951-2022)

Уус-Амма нэһилиэгэр тыа хаһаайыстыбатыгар өр сылларга үлэлээбит, киэн туттар биир дойдулаахпыт Протопопова Капиталина Александровна 1969 с. Дьокуускайтан Протопопов Спартак Петровичтыын ыал буолан кэлбитэ. Нэһилиэккэ библиотекарынан, детсадка, почтаҕа үлэлээбитэ.

1975 с. “Коммунизм” сопхуоска ыанньыксытынан үлэли киирбитэ. Ол сылларга Чымынаайы “Тиит Күрүө” ферматыгар 1 фуражной ынахтан 2000 кг. үүтү ыыллара. Капиталина Александровна 1 фуражной ынахтан 2400 кг үүтү ыан, онтон 3000-4000 кг кирбиини ылбыттара. 1987-1989 сс. 4000 кг. аһаран 4978 кг тиэрдибитэ. Элбэх Бочуотунай грамоталарынан наҕараадаламмыта. 1980 с. ССРС НХСБ кыттыылааҕынан буолбута.

1982 сылтан 23 сыл устата “Тиит Күрүө” ыччат-комсомольскай ферматыгар салайааччы ыанньыксытынан үлэлээбитэ. X, XI, XII пятилеткалар былааннары толорон кыайыылааҕынан буолбута. В.И. Ленин төрөөбүтэ 110 сылын чиеһигэр республика үрдүнэн эдэр күрэхтэһээччилэргэ “Бастын эдэр ыанньыксыт” аатын ылбыта.

1986с. Үлэ албан аата III степенин орденынан, Саха АССР Үрдүкү Сэбиэтин Бочуотунай грамотатынан, 1983с. ЫБСЛКС КК “Молодой гвардеец” бэлиэтинэн, республика, оройуон, совхоз элбэх ахсааннаах грамоталарынан наҕараадаламмыта.

ЛИТЕРАТУРА

Капиталина, Спартак Протопоповтар // Үтүө мааны дьоммут олохторуттан үлэһит дьону үйэтитэн/ хомуйан онордулар: А. И. Маркова, Г. М. Попова. – Дьокуускай, 2011. – С. 45-46.